

بابا حەیدەر و بنەمالە ی بابا حەیدەر ییە کان (١٠٩٨ ک-...)

هە یاس مەحمود کاکە یی

پیشە کی

له سەرەتای سەرھەڵدانی بزوتنەوہی ئایینی یارسان له کۆتایی سەدە ی دووی کۆچی ٦-یەوہ، سەرپەرشتیکەر و رینماییکەری ئەو بزوتنەوانە ی یارسان یە ک له دوای یە ک نازناوی (بابا = باوہ) پیش ناوہ کان یان هاتووہ، باوہ وشە یە کی کوردیە بەرامبەر بابای ئیرانی (دەمەلۆجی لا ١٧١)، وە ک ریزی گەرە بو پیاوانی رابەر و رینماییکەری ئایینی، بەلام له سەدە کان ی دواییدا وشە ی (سەید) پەیدا بوو که وشە یە کی عەرەبییە، که هەر هەمان مانای (بابا = باوہ) دەدات، ئەوہش پاش گوشاری زۆر و کۆمەل کۆژی کردنی یارسان له لایەن دەسەلاتدارانی عەرەب و ئیسلام، که یارسانیان حەوت جار کۆمەل کۆژی کردووہ، هەر له سەرەتای هێرشکردنیان له دەروازە ی کوردستانەوہ که (شاری حەلوانە) شاریکی یارسان نشین بووہ، شەریکی خۆیناوی رووی داوہ له نیوان ساسانییە کان و سوپای عەرەب له ناوچە ی پێی دەوتریت جە لەو لاء، که هەر بەھۆی ئەو کۆشتارە زۆرەوہ ناوێنرا جە لەو لاء (یاسین لا ٩١).

بابا و باوہ یان سەید یان پیر، سەرپەرشتیکەر و رینماییکەری ئەرکی ئایینی یارسانە، باوہ (بابا)، ئەو که سە یە که ئاگاداری کاروباری مەزھەبە که و کاروباری میژوو یان دەکا، ئەویشە ریگا پیشاندەر و ناموژگاری کەریان و سەرپاکی دینیان، له پلەش پاش سەیدوہ دین، بەلام له زانیاری و رەوشتی دینیدا پیشکەوتووہ (رۆژبە یانی لا ٢٩).

باوہ جیگری سەیدە، ئەرکی سەید لە ناو جەمدا نزا خۆیندەنەوہ یە، ئەگەر ئەویش ئامادە نەبوو، جیگرە که ی باوہ بیت یاخود مام ئەو کارە دەکات (رۆستەم لا ١٧٢).

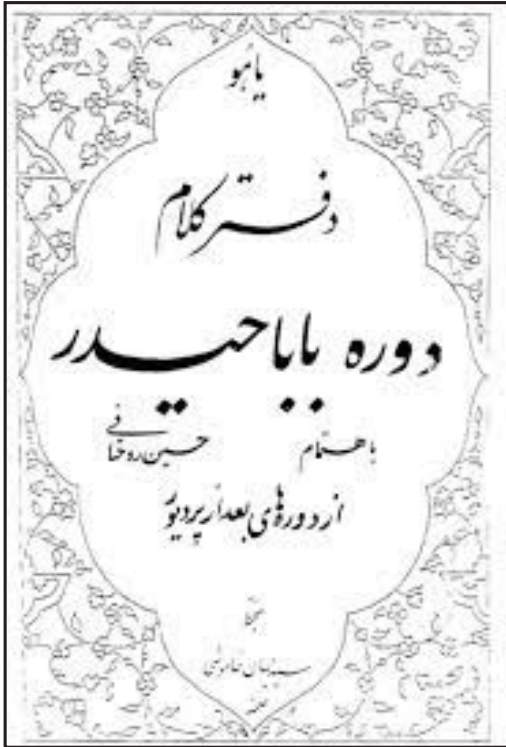
حرکت ٥-٤

فصل نامە فرھنگی،
ھنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویان

١٤٦

له گهل رېزم بۆ ئەم دوو بۆچونانه،
 باوه يان بابا له پله پاش سهيد نين يان
 جيگره وهى سهيد نين، به لكو سهيده كان
 كه ئەمرۆ شانازی به سهيدبوونيانه وه
 ده كهن، خۆيان له بنچينه دا (باوهن
 يان بابا)، له ژير گوشار و ترسدا ئەو
 ناز ناوه عه ره بيه يان بۆ خۆيا هه لېژارد،
 ههروهها مام بۆى نيه جيگره وهى
 باوه يان سهيد بيت، چونكه ئەركى ئەو
 جياوازه له هى ئەوان.

د. نورى ياسن هه رزانى، ليكۆلينه وهى
 مهيدانى ئەنجام داوه كه بۆ ماوى
 له مانگيك زياتر له دىي عهلى سهرايى
 ماوه ته وه و كتيبى كاكه يى داناوه، تيايدا
 باسى باوه (بابا) ده كات و ده لىت:
 ده گه رينه وه بو بابا حه يدەر كورى بابا

ئىسماعيل كورى بابا تەمر، خاوهن موعجيزات و كه راماتن، ته كيه يان هه يه ، نه خوشى زۆر
 زياه تى ته كيه كانيان ده كات وهك ئيفليج، شىت، مارگازان، دوو پشك پتوهى دابن، له خه لكى
 كاكه يى و غه يره كاكه يى، باوه كان له پله ي پيريدان موريدى زۆريان هه يه له نيو كاكه يه كاندا.
 باوه يان بابا يان سهيد واته پيرى ئايينى، كه وشه يه كى كوردى ره سه نه له نيو ئايينى يارساندا،
 كه هه ر له سه ره تاي سه ره له داني بزوتنه وهى ئايينى يارسان له سه رده مى بالولى داناوه ده ستى
 پيكر دووه له سالى (٢١٩ك / ٨٣٢ز). وهك بزوتنه وه يه كى سو فيگه رى ئىسلامى بۆ خو پاراستن له
 زۆرينه ي ده وروبه ر، ياران و هاوه لانى بالول ناز ناوى باباله پيش ناوه كانيان هاتووه، بۆ ريزلنن
 كه پله ي ئايينيان به رز بووه، له وانه: "بابا ره جه ب، بابالوره، بابانجوم، باباحاته م... تاد"
 (سه ره نه نجام لا٤١).

له سه رده ميكي تردا بابا سه ره ننگ داودانى (٣٢٤ك) زيندو كردنه وه و به رده وامى دايه ئايينه كه
 كه ياران هاوه لانى ئەمانه بوون: "بابا سه رنج كه لانى، بابا گه رچه ك هه ورامى، بابا سه بووه،
 باباته وريز هه ورامى، بابا يرنج، بابانه وا، بابارۆم، باباقه له م، باباروحتاف، باباخونكار (سه ره نه نجام
 لا٥٤).

له سه رده مى بابا يان باوه خو شين (٤٠٦- ٤٦٧ك) (١٠٢٠- ١٠٨١ز) كه ناوى (حوسه ين كورى

مه سعودی کوردییه) (فلک دین کاکه بی لا ۲۳۴)، له سهرده می ئه ویشدا یارسانیان تاو وپهری سهندوو و ژماره یهک یاران هاوه لانی له گه ل بوون که ئه مانه ن: "بابا بوزورگ لوری، بابا هیندۆ، باباتاهیری همه دانی، بابافه قی، پیر شالیار، پیر خدرلورستانی، پیر شه هریار هه ورامی، کاکه ره دای له رستانی، بابا حه سهن (سهرئه نجام لا ۱۸).

له پاش بابا خوشین ده وری بابانوس جاف (۴۴۳ ک / ۱۰۹۱ از) دیت، که بابانوس دریژه ی دایه بزوتنه وه ی یارسان و پهری پیدایاران هاوه لانی: "دایه خه زانی سهرکه تی، ئه حمه د جاف، قازی نه بی سهرکه تی، پیر ئه حمه دی که رکوک، شیخ باوه، باوه شه مس، شیخ جه مال، شیخ زه مان، خه لیفه دمیار، کاکه سه لمان (سهرئه نجام لا ۷۰). له م ده وریه دا وشه ی (شیخ و خه لیفه) که دوو وشه ی عه ره بین ده رکه وتوون، هه لبه ته به کاریگه ری ده وریه ریان بووه، ئه گه ر نا له زمانی کوردیدا وشه ی (سه ید، شیخ، خه لیفه) بوونی نییه، ته نها بو گه وریه پیاوانی یارسان وشه ی (باوه یان پیر) بوونی هه یه که وشه ی کوردی ره سه نن.

له پاش بابا نوس ده وری سان سه هاک (۶۷۲- ۷۹۸ ک) (۱۲۸۹- ۱۴۱۲ از) دیت، ئه گه ره له سهرده مانه ی پيشووو رپوره سم و تیکسته ئایینه کان له سینه ی پیاوه ئایینه کان پاریزرابوون، که نه وه به نه وه ده ستاو ده ست ده کرا، به لام سان سه هاک داریزه ری ده ستوو و رپوره سمی ئایینی و جیگر کردنی تیکسته کان بوو، که قوئاغیکی نوی هینایه کایه وه له په تی ئایینی یارسان، وه له سهرده مانه دا ئایینی یارسان ئاشکرا بوو، هه ره له سهرده مه شدا وشه ی سه ید

هاته کایهوه، که وشه یه کی عه ره بییه به مانای (باوه یان پیر) دیت، ههروه ها وشه ی شیخ، ئەم وشه عه ره بییه به هۆی کاریگه ری ده وره بر و گوشاره پیدایه بوونه. که یاران و هاوه لانی سان سه هاگ به سه ید له پیش ناوه کانیا ن هه یه.

پاش سان سه هاگ ده وره ی شاهه یس قولى (۸۱۰ک) دیت، سه رده میکی که ی بزوتنه وه ی ئایینی یارسانه، له به رده وه می و په ره پیدان و رینمایکردن، له م سه رده مه شدا وشه ی (کاکه = کاکا) که وشه یه کی کوردی ره سه نه به کارهاتووه وه ک ناز ناو له پیش یاران و هاوه لانی شاهه یس قولى که ئەمانه ن: "کاکه عه ره ب، کاکه ره حمان ده رزیانی، کاکه په یه درز، خاتوزربانو ده رزیانی. له سه رده می باباجه لیل داودانی (۸۸۳ک)، ئەمیش ده وره یه کی که ی بزوتنه وه ی ئایینی یارسانه (وشه ی ده ده) ده رکه وتووه که وشه یه کی تورکیه زۆر به کتاشیه کان به کاری ده هینن، به مانای (باوه یان بابا یان پیر) دیت، ههروه ها وشه ی (میر) وشه یه کی ره سه نی کوردیه، یاران و هاوه لانی بابا جه لیل ئەمانه ن: "ده ده به کته ر، میرزا قولى، میر عه تار، میر هه یاس، میر جه وزی (سه رته نجام ۶۴).

ده وره ی بابا جه یدهر (۱۰۹۸ک) ده ست پیده کات، بابا جه یدهر، سان سه هاگ موژده ی داوه ته باباجه یدهر که له دۆنی قه وه لتاسان به ناوی (قولى) پاش (۳۰۰سال) به ناوی بابا جه یدهر وه ده رده که ویت و زات میوان ده بیت (نور عه لی ئیلاهی ۵۶).

ئه گه ره وه فاتى سان سه هاگ له سالی (۷۹۸ک) دا بیت وه ک له سه رچاوه کاندایهاتووه، پاش (۳۰۰سال) ده رکه وتنی باباجه یدهر له سالی (۱۰۹۸ک) دا ده بیت، له سه رده می بابا جه یدهر وه ک زیندوکردنه وه ی بیروپروای یارسان و سه ره رشتی و رینمایکه ره کۆمه لیک یارو هاوه لی هه ن که ئەمانه ن (داده سیمه (دایکی باباجه یدهره)، باوه دانیا ل (برایه تی)، باوه ئیسماعیل (باوکیه تی)، سه ید خه سه ره و (نه وه ی سه ید مسته فایه له هه فته وانه ی ده وره ی سان سه هاگ)، یوسف کرمانج، یار ته مر (له نه وه کانی باوه دانیا له) (سه رته نجام بابا جه یدهر).

پاش باباجه یدهر ده وره ی شاهه یاس دیت له (۱۱۲۵ک)، هه ندیکیش ده لین هاوزه مانى یه ک بوونه، به لام له میژووکانیا ندا ماوه یه کی زۆر له به ینیا ن هه یه، له م سه رده مه ش نوپوونه وه ی ئایینی یارسان له سه ر ده ستی ئەم زاته ده ست پیده کات، له م سه رده مه ش وشه ی بابا و پیر و میر وه ک ناز ناوی هاوالانی شاهه یاس به کارهاتووه، که وشه ی کوردی ره سه نن، یاران و هاوالانی شاهه یاس ئەمانه ن: "بابا کولاب، بابا شاموراد، باباعه لی، میر هیندۆ، پیر قه مبه ر شاهوپی... (سه رته نجام شاهه یاس).

لیره وه روون ده بیته وه که له سه ره تای سه ره له دانی ئایینی یارسانه وه، ته نها پیاوه ئایینه کان و رابه ره کانیا ن وشه ی (باوه =بابا) له گه ل ناویان هاتووه، که پیری یارسان و رینمایکه ریا ن بوونه، ته نها له سه رده می سان سه هاگ وشه ی سه ید یان شیخ په یدا بووه که وشه گه لیکى عه ره بین،

ههروههها له دهورهکانی پاش سان سههاک جاریکی تر وشه ی پیر و باوه یان بابا و میر به کار هاتوو، که هه مویان نازناوی رابهرو پیرانی یارسانن.
باباحهیدەر (۱۰۹۸ ک)

باباحهیدهرزاتیکى پایه بهرزو نوپکه رهوه و په ره پیدهرى ئایینی یارسان بووه، له (۳۰۰سال) پاش سان سههاک بوته زات میوان، ده رکه و تنی باباحهیدهر پیش شاهه یاس بووه (نورعه لی ئیلاهی لا ۵۶)، چه زره تی باباحهیدهر شامیوانه و زوتر له چه زره تی شاهه یاس ژیاوه، ههروههها به پپی سه رچاوه پیروژهکانی یارسانیان که تیدا هاتوو ده لیت: سان سههاک موژده ی داوه ته باباحهیدهر که له دۆنی قهوه لئاسان له پاش خو ی به (۳۰۰سال) ده رده که ویت و زات میوان ده بیت (محهمه د عه لی سولتانی لا ۱۸۸)، به پپی میژوو ی ده رکه و تنی باباحهیدهر له سالی (۱۰۹۸ ک) ده بیته هاو زه مانى سه فه و ییه کان (۹۰۷ - ۱۱۴۴ ک). ده رباره ی بابا چهیدهر له چ بنه ماله یه که وه سه ری هه لداوه، هه رده ویتل کاکه یی له کتیبی کوچی یاری له لا ۱۲۷۰ ده لیت: بابا چهیدهر کوری بابا ئیسماعیل کوری یار ته مر کوری پیر روسته م سو یه یه. هه ر وا مه حمه د عه لی سولتانی له میژوو ی بنه ماله ی هه قیقه ت لا ۱۷۵۵ ده لیت: بابا چهیدهر نه وه ی پیر روسته مه له زنجیره ی نه وه کانى سه یده کانى پیر خدر شاهویه، له لایه کی تره وه ده لیت وه کو رایه ک بابا چهیدهر له نه وه ی میر نه حمه دى سوره (له هه فته وانه) وه به هووی که رامات و مو عجزاته وه له جیاتی سه یید پیمان وتوو باوه. هه ر خو ی دووپاتی ده کاته وه ده لیت: بابا چهیدهر نه وه ی پیر روسته مه له گروهی هه فتا و دووپیره ی سان سههاکه وه پیر روسته میش

نهوهی پیرخدر شاهۆیه.

د.نوری یاسین هه زانی له کتیبه کهیدا (الکاکائیه) به زمانی عه ره بی له لا (۶۲-۶۳) دا هه ندی زانیاری هه له یان پێ داوه که بنه ماله ی بابا حهیده ره بۆیان نییه پیری یارسانیان بکه ن، به واته ی نه وانه ی گیراویانه ته وه بۆی چونکه باوه کان سهید نین ته نها ته کیه دارن، کوایه باوه حهیده ره که سیک بووه خه ریکی خزمهت کردن و پاک کردنه وه ی ته کیهه بووه به هۆی نه و خزمه ته وه، چیرۆکیکیان باس کردووه بۆی گوایه سان سه هاگ خه لات ی کردووه، که شفای نه خو ش و مارگه سته و دوو پيشک پيوه دان بدات، به لام سان سه هاگ مه رجي داناوه بۆی که بۆی نییه ده ست تيوه ردانی کاروباری ئایینی بکات، واته ناییت بپیتته پیر له جیاتی سهید یان مام، به لام هه ندی باوه سه ریچی ده که ن و له جیی سهیده کان پیری ده که ن... هتد. ئه مه ش دووره له راستیوه، چونکه ماوه ی نیوان سان سه هاگ و بابا حهیده ره (۳۰۰ سال) ه، سان سه هاگ پيش (۳۰۰ سال) که خۆی له چياندا بووه موژده ی داوه تی له دهوره ی یارانی قه وه لتاس که پاش (۳۰۰ سال) ده رده که ویت به و زاته وه، ئه ی چۆن بوونه ته کیه دار واته خاوه ن ته کیه و و جاخ؟ وه به هه زاران موریدیان هه یه سه ریان به وان سپاردوه، ئه مه زۆر دووره له راستیوه، چونکه به پپی رای میژوو نوسان و سه رچاوه ئاینیه کان بابا حهیده ره نه وه ی پیر خدر شاهویه ئه مه ش هاشا هه لئه گر که بنه ماله ی حهیده ره یه کان پیرن (سهیدن به ووشه عه ره بیه که ی) وه زورتر موریدیان هه یه له ناو یارسانیان و لات ی عیراق و کوردستان و ئیران و تورکیاو، به هۆی ئیره بیان به و هه موو موریده ی باوه کان هه یانبوو و هه میشه ته کیه کانیان خه لکی زۆر هاته چۆیان ده کرد ئه م چیرۆکه بئ بنه مایانه یان بۆ هه لواسیون، سی.جی.ئه دموندز له کتیبی کورد تورک عه رب له لا ۴۵ دا ده رباره ی باوه ده لیت: له نامیلکه یه کدا هاته وه (گوایه دراوه به ئه دموندز) باوه حهیده ره و شیخ هه یاس هه قیانه هاو شانی ئه وانی تر بن، به لام زۆر سه ر چاوه کان و هه والده ره کان سیانی تریان له گه ل ده لپن (باوه یادگار، میر هه مزه، ئاته ش بیگ). ئه وانه ی سه ره وه که ناویانی هیناوه شامیوانن، واته گروپی (هه فت ته ن و هه فته وان و چل ته ن و هه فتاو دوو پیره) له خوله کانیان هه یه بۆ سه ره رشتی و رینمایکردنی یارسان، ئه گه ره هه والتیکی تر وترا بئ ئه وا هه له یه یان به مه به ستیک و تراوه. زۆر جار هه والده ره کان راستییه کان به هه له یان بۆ مه به ستیک ده گیرنه وه بۆ میژوونوو سان و لیکوله ران و گه ریده کان، هه ندی جار ئه وانی هه وال ده دن زانیاری ته واویان نییه که پشت به سه رچاوه تیکسته ئاینیه کان به ستی بۆیه به هه له هه واله کان ده گیرنه وه، سه رچاوه ئاینیه کانی یارسان ده سلیمینن که بابا حهیده ره پیره وه ک له کلام گو لچینیدا که فه رموده ی بابا حهیده ره له لا ۵۸ دا به ندی (۷۰) هاته وه:

نیشتو دامانه، نیشتو دامانه
خورشیدو ما هم نیشتو دامانه
بیستویه ک میرد قهول چلته ن چلانه شه ست
وشه ست غه لام زه رین چو کانه

فصل نامه فرهنگي،
هنري، ادبي و اجتماعي
سرزمين پهلويان

ههفتادو دوو پير کۆي مه له کانه

پياله مه نوشان چي ته کيه و دانه

بهندی (۷۱۹)

چه سرر کۆهانه، چه سرر کۆهانه

که مه ندم به ند که ردهن چه سرر کۆهانه

سه ف و غولامان ههفت ههفته وانه

ئالا ئالا پول جوق و ميژدانه

يا ئه مرو ئه زى مه شيان وه رانه

ئهم دوو بهندهي باوه حهيدەر، هه موو ئه و قسه نابه جيانهي و تراوه و گيردراوه ته وه بۆ نووسهران و ليکۆلهران، رووني ده کاته وه که ناره وان و دوورن له راستيه وه.

وه له لا ۱۰ هه مان سه رچاوه سه يد خه سه ره و که نه وه ي سه يد مسته فاي سفيد پۆشه و له هه مان گروپي بابا حه يدەر، ده رباره ي بابا حه يدەر ده فه رمي:

ياران شا حه يدەر شاهانه ن سولتان سه ره وره شاي که س نه زانه ن

بۆ زياتر زانباري بروانه کتيبي ده روازه يه ک بۆ راستي نويسي ماموستا سامي ره فعت به خشي لا ۱۳، ۱۶ وه کتيبي الکاکائيه نويسي مه حه مه د هه وراماني لا ۴۴ که باس له خانه دانه کاني يارسان ده کات.

ئه وانه ي له سه رزه ماني بابا حه يدەر له گروهه که يدا بوون ئه مانه ن: داده سيمه (داکي بابا حه يدەر)، باوه ئيسماعيل (باوکي بابا حه يدەر)، باوه دانيال (براي بابا حه يدەر)، سه يد خه سه ره و له هه فته وانه يه نه وه ي سه يد مسته فاي سفيد پۆشه له زه ماني سان سه هاک)، يوسف کرمانج، يار ته مر، له گه ل بابا حه يدەر که زاتي بنيامينه و زاتداري مه ولایه هه فته تن پيک ده هينن، بابا حه يدەر نه وه ي نه بووه به لام نه وه کاني بابا دانيال بنه ماله ي (خانه داني) حه يدەر يان پيک هيئاوه پيرو سه ره رشتي ورينمايکه ري يارسانيان و موريداني خويانن، هه ره وک چۆن شا ئيبراهيم و بابا يادگار له هه فته تن و نه وه کان پيري موریده کانيان ده کهن.

بنه ماله ي حه يده ريه کان له سه ر زه ماني بابا حه يده رو پاش بابا حه يده ريش هه م فراوان بوونه و هه م رينمايکه ري ئايني باشيان لي هه لکه و توه توشي گيرو گرتي زۆر ييش بوونه به تايه ت له کوردستاني باشور وه زور ئه ساواريان لي به جي ماوه له وانه: "باوه نور له رۆژه لاتي که لار، باوه مه حمود له باکوري خانه قين، باوه شاسوار له کفري، باوه قه تال له خورماتو، باوه گل له خورماتو، باوه گورزه لي يان گورزه دين باوه داوود له داقوق، باوه کۆچه ک له شوان، باوه ياقو له نيوان که رکوک و شوان و کويه، باوه مراد له نيوان ته کيه و سه نگاو، باوه فه تي له نيوان چه مچه مال و ته کيه مه زاري هه يه له و دييه ي هه ر به ناوي خويه وه به لام به داخه وه رۆخيزاوه، باوه موراد له نيوان ته کيه و سه نگاو، باوه گورگور له که رکوک، باوه زه وال له پيره مه گرون، باوه خۆشين له قه ره داغ - کاني زه رد، باوه ئيسکه نده ر له کرمانشاه، باوه کورزين و باوه حافر و باوه تاهير و باوه گجي و باوه قۆچ له مه نده لي، شيخ باوه له نيوان که لار و گولاله، باوه خوبيار

فصل نامه فرهنگي، هنري، ادبي و اجتماعي سرزمين پهلويان

له گوندی کۆله جۆ نزیک شیخ باوه، باوه مهرد و باوه گیلدی و باوه خۆشین و باوه چیچک له سلیمانی، گوندی باوه نزیک له یلان، مام وهیس (باباوهیس) له سنوری ناوچهی خانه قین. سی.جی. ئەدموندز له کتیبی کورد تورک عه ره ب لا ۱۷۹۹ دە لیت: باوه ته تال (واته باوه قه تال) نزیک دیی کورومۆر تاله بانى له باکوری خورماتو خه لکی زۆر ده چنه زیارهت وه ئەوانه ی مار پیوه یان ده دات وه له وی مه رقه دی خه لیفه باپیر هه یه. باوه کورزله ی سه ره تا له ناوچه ی داقوق بووه، به هۆی هێرش کردنه سه ریان وشه ری قورس روویان کردوه ته شاری که رکوک وه له ویوه بۆ ناوچه ی شوان، که یه کیک بووه له سه رکرده ی یارسانیان له و ناوچانه ش توشی شه ر و به رنگار بوونه وه بووه ناچار بووه رووی کردوه ته ناوچه ی هه ورامان وه له وی شه هید کراوه و مه زارگه ی نییه چونکه نه یارانی یارسان گوره که یان بز کردوو، زه وی وزارو ئە ساواری زوریان لئ به جئ ماوه له ناوچه ی شوان هه ر به ناوی خۆ یانه وه، ته کیه ی ئومه رمه ندان له نزیک شاری دبس له سه ر زیی بچوک پاشماوه ی ته کیه ی باوه کانه به جئ ماوه و که وتوه ته لای بنه ماله یه ک به ریوه ی ده بن به ناوی ته کیه ی ئومه ر مه ندان. سی.جی. ئەدموندز باسی دیی ئومه رمه ندان ده کات له لا ۱۷۳۳ دە لیت: دینه که ده که ویته سه ر ریگای نیوان که رکوک و ته ق ته ق له سه ر زیی بچوک وه ک گوپی لئ بووه خه لکه که ی دانیشتوو ی ئە وئ سهدن توانایان هه یه شفای مار پیوه دان بدن. هه روا عبدا لمنعم غلامی له لا ۱۷۹۹ دە لیت: مه رقه دی شیخ عمر مه ندان له دیی کنه ش که به هه رسئ به شه که یه وه ده که ویته سه ر زیی بچوک نزیک گویر له عه ره بی دلیمن. دور نییه باوه و کورد بن له رچه لکه ته عریب بو بن، که عه شیره تی دلیم له رچه له ک کوردن ته عریب بوونه له ناوچه ی (ئە نبار = رمادی)، که خۆ یان له کوردانی کوچ کردوو ی ده ورو به ری

حرکت ۴-۵

فصل نامه فرهنگی،
هنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویان

دهریای خه زهرن، پاش شکست هینانی ساسانییه کان ته سلیم به سوپای عه ره ب بوون و زمان کولتووری خویان له دهست داوه و میژووی خوینیش له بیر کردوو.

هه ر وابنه ماله یه کی باوه کان که وتوونه ته ده و روبه ری شاری دهوک له دییه کدا نیشته جی بوونه به ناوی خویانه وه، دهستیان له یارسانی هه لگرتوو ده بنه ئاموژای باوه کانی ده ورو به ری موسل که رکوک تا ئیستاش هاتوچوین پیکه وه هه یه، سدیق الدملوجی له کتیبه که ی به ناوی الیزیدییه له لا ۲۳۸۱ دا وه ده رباره ی (البا باوات) ده لیت: دابهش ده بن بۆ دووبهش باباواتی (بیر نیرگس) وه باباواتی (ست زینه ب)، هه ردوو

به شه که بروایان به نوری خودایی عه لی هه یه وه به دۆنای دۆن، شه رایان هه لال کردوه و خویان به به کتاشی ده زانن و له گه ل یه زیدییه کان له چپای سنجار ده ژین. ئه مه ی یدیق الدملوجی هه ر ئه و باوانه ن که بر بوونه و ئاموژای باوه کانی که باسمان کرد یان گروپیکی

ترن له نیو شه به که کان، عباس عه زاوی له لا ۱۷۴۴ دا باس له باباوات به م شیویه ده کات و ده لیت: باباوات زانا، هه لدهستن به کارو باری ئاینی و خویندنه وه ی نزاو دوعا له (بوپروقات) که شیعی پیاو هه وره کان و نه ده بی سو فیگه ری سو فییه توند ره وه کانه، هه ر وا ده لیت: کتیبی بیروقات ده خویننه وه که کتیبی شه به ک و قزلباشه کانه له نویسنی شیخ سه فی الدین ئه رده بیلیه، (بروانه کتیبی به بیروق فه رمانی هه زه ته تی شیخ یه فی، کتیبی پیروزی شه به ک وه رگیرانی ئارشی ئه مه ده دی لا هه روه ها فه رمانی فه رمایشان. مریم سولتانی له لا ۱۷ ده لیت: باباوات یان باباکان له باوه هاتوو و له تورکیدا لای به کتاشیه کان (به به) یان (ده ده) واته (بیر) ولای هه موو ئه و ریبازو

حرکت ۵-۱۴

فصلنامه فرهنگی،
هنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویان

۱۵۴

تاینانه‌ی پاش ئیسلام که سه‌ریان هه‌لداوه په‌یره‌وی (پیر) واته مورشدی ریپازو مورید ده‌کهن. واته باباوات له به‌کتابشییه‌کانن له نیو شه‌به‌که‌کانی ده‌ورو به‌ری موسل.

بابا‌حه‌یه‌ر له سه‌رده‌می شا سولتانی حسین وه هه‌ر وه‌ها له سه‌رده‌می ئه‌فغانه‌کاندا ده‌رکه‌وتوووه و له وه‌مه‌وه له کوفر ئاوری که‌له‌وری ده‌سه‌لاتی پی به‌خشرا وه هه‌ر له‌ویش کۆچی دواپی کردوه و ئارامگای هه‌ر له دپی کوفر ئاوره بوه‌ته زیاره‌تگای پی‌رۆزی موریدان و یارسانیان، وه بابا‌حه‌یده‌ر نه‌وه‌ی لی به‌جی نه‌ماوه، باوه‌کان به‌گشتی نه‌وه‌ی بابا دانیال، به‌پی‌گیرانه‌وی زاره‌کی مام مه‌جید مام ئه‌مین نه‌جار نه‌وه‌کانی بابا دانیال که به‌بنه‌ماله‌ی بابا‌حه‌یده‌ری ناسراون ئه‌مانه‌ن: "باوه‌ئه‌سه‌د، باوه‌سه‌لمان، باوه‌رۆسته‌م، باوه‌نویر، باوه‌مه‌حه‌مه‌د، باوه‌ئه‌حه‌مه‌د، باوه‌ئه‌سکه‌نده‌ر، باوه‌مه‌حمود، باوه‌وه‌لی، باوه‌عه‌لی، باوه‌ئیسماعیل، باوه‌ره‌شید، هه‌تا ئیره (٦٥٠ساله). "به‌لام مه‌حه‌د عه‌لی سولتانی له‌لا ١٨٩١ ده‌لئیت: بابا ئه‌سکه‌نده‌ر کوری بابا دانیال بووه به‌جی نشینی بابا‌حه‌یده‌ر کاری ته‌کیه‌ و باره‌گای له ئه‌ستویه، هه‌ندی‌ک له کوره‌کانی باوه‌زهمان، بابا شا مورادی یه‌که‌م، باوه‌شا مورادی دووه‌م، ئیستا سه‌ید حسام‌حه‌یده‌ری سه‌رپه‌رشتی ده‌کات له ناوچه‌ی کرمانشا.

نه‌وه‌کانی باوه‌دانیال سه‌رپه‌رشتی ئه‌م بنه‌ماله‌یه‌ ده‌کهن له‌گه‌ل رینماکردنی موریدان و یارسانیان، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش ته‌کیه‌دارن، زۆر له نه‌خوش و هارو ماریوه‌دان ده‌چنه ته‌کیه‌کانیان شفا وه‌ر ده‌گرن و چاک ده‌بنه‌وه. هه‌رده‌وی‌ل کاکه‌یی له کتیبه‌که‌ی به‌ناوی (کۆچی یاری لا ٢٧٠٠) ده‌لئیت: "باوه‌کان شیفای نه‌خۆشی و هارو مارو دوو‌پشک پی‌وه‌دانیان به‌ده‌سته‌وه‌یه. عه‌باس عزاوی له‌لا ١٦٦٦ ده‌لئیت: "المؤاخاه واته‌برای ریپازه‌یان ئاین له ریپازی (فتوه‌وه) وه‌ر گیراوه‌یان له سه‌هره‌وه‌رده‌یه‌وه، بابا‌کان (باوه‌کان) له‌بنچینه‌دا سه‌رۆکی ئه‌م ریپازهن، که هه‌موو کاکه‌یی‌ک ده‌ییت برایه‌کی ئاینی هه‌بیته‌ مه‌راسیمی ئه‌م برا ئاینیه‌ بابا‌کان (باوه‌کان) پی‌ه‌لده‌ستن و به‌ری‌وه‌ی ده‌بن، هه‌ر وه‌ک کریفی لای یه‌زیده‌کان، هه‌روا لای هه‌موو ریپازه‌باتیه‌کان، هه‌ر واری و ره‌سمی چوونه‌ ناو ئاینی شه‌به‌ک (باوه‌) پی‌ه‌لده‌ستیت و ره‌به‌ر یارمه‌تیده‌ری ده‌ییت. (بروانه - احمد حامد الیراف لا ٩٩)

له کوردستانی رۆژه‌لات (ئیران) بنه‌ماله‌یه‌کی زۆر له باوه‌کان بونیان هه‌یه به‌تایبه‌ت له شاری کرماشان و ده‌ورو به‌ری وه‌ک سه‌هه‌نه، وه‌کفر ئاور هه‌موو دانیشتوانی باوه‌ن که مه‌رقه‌دی بابا‌حه‌یده‌ری لیه‌.

ده‌رباره‌ی بابا‌حه‌یده‌ر زۆر که‌رامات و موعجیزاتی گه‌وره و سه‌ر سوره‌یه‌نه‌ر ده‌گیرنه‌وه هه‌ر وه‌ک له تیکسته‌کانیشدا به‌روونی ئاماژه‌ی بوو ده‌کات که هاتوه‌ ده‌لین: مردوی سی رۆژه‌ی زیندوو کردوه‌ته‌وه وه هه‌ر وه‌ک ده‌رویش نه‌زه‌ر له به‌ندیکی کلامه‌کانی ده‌لئیت:

ئیمجار چه‌و دما‌حه‌یده‌ر کالآ چه‌م   ئاشکار زانا دونه‌ی و عاله‌م

فصل‌نامه‌ی فرهنگ،
هنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویان

مهردەى چەند رۆژەش ئاورد وەخەوهر

هەر وا بروانه کلّام گولچینی لا ۱۰ که سەید خەسره و دە فەرمی:

شاهی شاهانهن شاهی شاهانهن
سولتان سهروهه شای کهس نهزانهن
ياران شاحهیدهر شاهی شاهانهن
شفا دهر وه دهره شیت ووتانهن

هەر وا مهحهمهده ئەمین هه ورامی له لا ۱۴۵ دەلێت: باوهکان توانای چاککردنهوهی مارانگازیان ههیه وهی شهلهل و فێ. زوری تریش بۆ زیاتر زانین بروانه (تیکستهکانی یارسان، دهفتهری فەرمودهی چاودارهکان "رۆشن بینان" وهکتیبی کۆچی یاری - ههرده و پیل کاکهیی لا ۵۶۳).

سەید ههیدەر براهه کوری سەید مه نسور خاموشیه نهوهی سەید عبد الوه فایه له گروپی ههفتهوانهی سهردهمی سان سههاکه له سالی (۱۲۱۰ک) له دێی دۆل دالان له توت شامی له کرمانشاه له دایک بووه وه له سالی (۱۲۹۰ک) شههید کراوه، بنه ماله یه کی نوێی دامه زرانده به ناوی بنه ماله ی ههیدهری، (بروانه کتیبی بنه ماله ی ههقیقهت - مهحهمهده علی سولتانی لا ۱۷۷)، ههروا دهلێت: "له دهمی دهرویشانه وه وهری گرتوه که سەید ههیدەر براهه دۆنی بابا ههیدهره و نوێ که ره وهی خانه دانی بابا ههیدهره، له لایه کی که وه دهلێت: "ئه م دوو بنه ماله یه دوو خانه دانی جیاوازن له یه کتر." به ههر حال خانه دانی سەید ههیدەر براهه وه خودی سەید ههیدەر براهه وه ک نوێ که ره وهی بنه ماله ی ههیدهری په ره سه نندن و پشتگیریه بۆ خانه دانی بابا ههیدهری وه تاودانیکی نوێی یارسانه. گولمراد مورادی له کتیبی نگاهمی گزرا تاریخ وفهلسه فی ئەهلی ههق (یارسان) لا ۱۸۶ دهلێت: سەید ههیدەر براهه له سالی ۱۸۳۷ز دهورهی چواره می زات خودا میهمان بوو. ههروا دهلێت: ۳۶ دهرویش له گهله خودی خوێ و کورێکی سەید ئە یاز و دوو که سهی دیکه سەید رۆسته م وسەید خەسره و وگروپی چله تن پیک دههینن .

به پێی گیرانه وهی زاره کی مام مهجید مام ئەمین دهبراره ی کاکه ییه کان که دهلێت: "له سالی (۹۶۰ک) سلاح الدین ئە یوبی ئە نفالی کاکه ییه کانێ کردوه به یارمه تی هه مه وه نده کان، جگله (بچوکه کانێ) هه مه وه ندی کردوه به چه کدار سه ره به سوپای خوێ و کاکه یی پێ کۆمه لکوژی کردوه، پاش ئە و ئە نفال و کۆمه لکوژییه کاکه ییه کان له ده شتی مه نده لی تا ده گاته ناوچه ی بادینان (۳۵۰) دیهات که مولکی خوێان بووه چۆلیان کردوه یان به ناچار ی چۆل بوونه و عه ره ب داگیری کردوه، پاشان باوه ههیدەر دووباره کاکه ییه کان کۆ ده کاته وه و سه ره پرشتیان ده کات، ئە و ده مه کاکه ییه کان ده بنه دوو به شه وه، به شیکیان چونه ته ئە و دیو بۆ ئیران له گهله باوه ئە سه کهندهر، به شه که ی دی له گهله باوه شاسوار له کفری بوونه، له شاری کفری کاکه ییه کان ده ستیان له یارسانی هه لگرتوه، خوێان به (بابان) ناسانده، که له و ده مه بابانییه کان میرنشین و ده سه لاتدار بوونه، کاکه ییه کانێ ده وره بهری شاری که رکوک، به تایبهت له دووز و داقوق

فصل نامه فرهنگی،
هنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویمان

، به زۆری لهم دیهات ئه و شاروچکانه ی لای خواره وه نیشه جی بوونه: "خورماتو، به یانلو، ته په لو، قه لخانلو، باداوه، حه سار، قه ره حه سه ن، که وه له، ته رجیل، له یلان، هه فته غار، شۆراو... هتد. مه رقه دی باوه حه سه ن و باوه عزالدین له دی باواویه بوته مه زارگه ی دانیشه توانی ده و روبهر، پاش ئه وه ی کاکه یی جیگیر بوون له دیهاته کانی شاروچکه ی داقوق، چه ند بنه ماله ی باوه کان له دیه کانی (عه لی سه رای، تۆپزاوه، ئه لبومحه مه د) نیشه جی بوون، هه ندی له باوه کان له خانه قین و ده و روبه ری و هه ندیکی تریان له دو روبه ری روباری خازر و زی گه و ره و ناوچه ی قه ره قۆش نیشه جی بوونه، به پی و ته ی مام مه جید ئه و خانه دانانه ی کاکه یی له گه ل باوه حه یده رییه کان گه یشه و نه ته شاری که رکوک و ده و روبه ری ئه مانه ی خواره وه ن:

۱) بنه ماله ی حاج بابۆ عیسا: سه ید ئه مین باوکی سه ید مه هدی باوکی سه ید فه رج باوکی سه ید ئیبراهیم باوکی سه ید زیبار، سه ید ئیبراهیم ئارامگای له دی عه لی سه راییه و ئارامگای سه ید زیبا له دی زه نقر له سه ر پاشماوه ی قه لاکه ی لای خوارووی دیه که.

۲) سه یده مسته فاییه کان.

۳) سه ید شائیراهیمییه کان (قایه چییه کان) بوون.

۴) سه ید میرییه کان.

۵) سه ید یادگارییه کان (ده لین حه یده ر باپیره گه و ره یان بووه).

۶) بنه ماله ی مام ره زا بابا گه و ره ی حه مید ئه مین حه مید، مه جید.

۷) بنه ماله ی مام عه رب، نه وه ی نه ماوه.

۸) خیلێ ئاچییه کان، ئه و خیلێ ده ستیان له یارسانی هه لگرتوو.

۹) خیلێ مام نه زه ر (ده رویش نه زه ر).

۱۰) گۆزه چييه كان كه له دووز، كهركوك، به غدا نيشته چين.

۱۱) باوه فه تح اللهاوه گه وري باوه ده وريش له خانه قين.

مه حمه د ئه مين هه وراماني له كتيبي كاكه يي لا ۳۰ ده باره ي سه رو كه كاني كاكه يي له قه له م حاج له شاري مهنده لي ده لپت :- باوه سه باح كوري باوه ره زا كه به خمزيه تي به باوه گلایي ده گات، له ديب دوو شيخ نيژراوه، يه كي بوو له شيخاني كاكه يي له ئيران به سهردان بو ئه وئ هاتوو و له وئ مردوه وله وئيش نيژراوه. له دوو شيخ سه رو كي ديبني كاكه يي واته هي مه شيخه كه دوو سه يده به ناوي سه يد ئه نعام و سه يد عه باس گه و ره، سه يد وه لي سه يد مه هدي، له گه ل باوه نه جم حه سه ن (باوه گلاويه).

گروپي ك به ناوي (حه يده ري) له ناوچه ي ئه فقانبور نزيك هه زار مه رده ا ي نزيك ده هلي له هند له سه ر روباري (سرور) كه ئاوه كه ي ناخو رپته وه له كاتي باران بارين چونكه ژه هراو ي ده بيت، كو مه لي ك هه ژار هاتن هه لقه ي ئاسن له مليان بوو هه ر وا له ده سه ته كانيشيان، گه و ره كه يان داواي كرد ئاگر يكي گه و ره يان كرده وه پاش نو ئي زي عيشابوو، ده ستيان كرد به سه ما كردن و نزا كردن و چوونه ناو ئاگره كه وه بي ئه وه ي كاريان لي بكات، هه روا گه و ره كه يان داواي كراسيكي كرد و له به ري كرد له ناو ئاگره كه پاش ئه وه ي ئاگره كه كو ژايه وه كراسه كه ي گه رانه وه بي ئه وه ي هيچي لي بيت. (بروانه: رحله ابن بتوته ج ۱ سالي ۱۹۴۵ ز ميسر لا ۱۱۴).

ده باره ي حه يده ري هه ي هيندستان به ناوي (حه يده ري-خاكساري) ته يب تاهيري له كتيبه كه ي به ناوي تاريخ و فه لسه فه ي سه رته نجام له لا ۱۱۰ داباسيان ده كات به م شيوه ي خواره وه: ري يازي كه نزيك ري يازي يارسان، له سه ده ي هه فته م وه شه ممي كوچي له هيندستان ده ركه وتوو له سه ر زه ماني چه رخي پرديو هري يه كه م، وه له ئيرانيش په ري سه ندوو له زه ماني چه رخي دووه مي پرديو هري، سه ركرده ي ئه م ري يازه جه لال الدين حه يده ره له شاري بوخارا بووه كه نه وه ي سه في الدين ئه رده بيليه موريدي شيخ زاهدي گيلانه كه يه كي كه ناسراو به خاكساري، وه له ئيرانيش هه ر خو ي سه ر كرده ي ئه م ري يازه بووه، بو يه به ئيرانيش ناوي ده بن، جه لال الدين حه يده ر له سه ده ي هه فته له هيندستان بووه، هه ر له وئيش مردوه و مه رقه دي له گورستاني كه به ناوي خو يه وه له حه يده ر ئاباد بوه ته مه زارگه ي شو ين كه وتواني ري يازه كه ي.

وه له دائيره تو المعارفي ئيسلاميدا ج ۲۰۵۹ لا ۱۲۰۵ هاتوو ده لپت: قتب الدين حه يده ر له قه لهنده رانه سوفي هه كانه له بنه چه ي توركماني خوراسان گوري له و گورستانه يه به ناوي حه يده ري له شاري (زاوه). ئين به توته چاوي به قتب الدين حه يده ر عه له وي كه وتوو له (ئه وچ شه ريف -ئوجايا) له سه ده ي ۶ وه له ده ستي ئه و خه رقه ي پوشيوه. سه يد جه لال الدين حه يده ري بوخاري زور سه فه ري كر دووه و هاتوه ته كوردستان و له گه ل سان سه هاك به رزنجي يه كتر يان بينيوه، وه له نيو يارساندا به (بابا هيندو) ناوي ده ركر دووه و جوزي هيندي (بوا) به ديار ي هاور دووه .

له کتیبی سهرته نجام هاتووہ :

پیر بنیامین به خیر هاتنی جلال الدین حیدری بهم شیوہی خوارووہ دهکات :
هندو تازه یار

وہش نامای وہ خیر هندوؤی تازه یار

دانہی یاریت سابو مه تا بار

ئاوردہن پھی جہم به یای صاحب کار

ہہروا سان سہاک دہربارہی هاتنی جلال الدین حیدری دہفہرمی:-

چہنی هندوؤ وا ئیقرارم کردہن

ئیقرارم کەردہن ئیقرارم کەردہن

تازہ ئایناما پھی سہر سپردہن

چہ ہہشتاد سال سہنہ ئینا وئردہن

د. مہمہد عہلی سولتان لہ کتیبی بزوتنہووہ سہر ہہلدانی عہلہویہ کانی زاگروؤس
ب ۱۲۱۲ھ دەلّیت :- تہریقہی حیدری جہلالیہ کہ بہ خاکسار ناسراون، دامہ زرینہرہ کہی
سولتان حیدر باوکی شا ئیسماعیل سہفہویہ، پاش ئوہی کہ گہیشتنہ پلہی بہرز لہ
ہہلس وکەوتدا بہ پیشہوایہک لہ مالپاتی یارسان دہناسرین وہ سہر سپردہی مالپاتی سولتان
سہید ئیسحاق عہلہوی بہرزنجین (گویز شکین). ہہر وا دەلّیت: بہم جوڑہ روا لہ تی ناداری
ریکخراوگہلی بنہرہ تی پردیوہر لہ زنجیرہ پلہو پایہی ہہموو بزافہ کانی عہلہویہ کانی ئیران ،
تورکیا، ہیند (ماوراء النہر)... دہبیزئی.

شا ئہ یازکہ ناز ناوی دودہ مہرد ہہقانی بووہ شامیوان بووہ لہ یارسانی مہکتہبی جلال الدین
بوخاری بووہ وہ سہر سیلسیلہو خاوون دہورہی فہقیرانی خاکساری بووہ، کہ پیشکەوتوانی

دەلّين گورى لە قەندەھارە، غولام عەلى شا(شائەياز-دودە مەرد ھەقانى) دانەرى سىلسىلەى جەلالى بوو، كە ئەمانە لە سەرھەتا بە مير سەريان سپاردوو، پاشان كە بەيەعتيان كرده خانەدان شا ھەياس سەريان بە پير دەستەوەر سپارد. شا ھەياس لە ھەورامان دەرکەوتوو. نەوہى شىخ عيسا بساكانیە. لە دائىرەتو المعاریفی ئىسلامىدا بەرگى ۱۰/۱۵۴۱ دا ھاتوو دەلّیت :-"رّیازی الیوفیە لە داقوق رّیازیكى سەر بە بابا تاهیری ھەمەدانین وە پاش ئەو ھەش ناز ناوی بابا (باوہ)بۆ بە نازناوی پیاوہ ئاینیەکانى كاکەیی، ھەروا دەلّیت: بەلام رّیازی بابائی لە داقوق سەر بە تەکیەى (بابا موسى ناوی) سەر بە (بابا ھەیدەرە) نەك بابا تاهیر.

لە شارى ھەولیر بنەمالە یەك بە ناوی ھەیدەرى نىشتە جى بوون كە لە سىلسىلەى عەلەویە كانی سەفەوى بوونە وەك مەحمەد عەلى سولتانی لە كتیبي بزوتنەو ھەو سەرھەلّدانی عەلەویە كانی زاكروّس پ ۱۹۴۱ دا ھەلە زارى عبد الكرىم مودەرىس وە نوسىویتی و دەلّیت: لە سەردەمى خۆیاندا لە بەغدا و بەسەر ژیاون پاش ماوہیەك كۆچیان كردهبو ماوہرائى النھر وە لەوئى تا نزىكەى سالى ۱۹۰۹ ك ژيانیان بەسەر بردو، بنە بابى ئەم خانەوادەى لە ئەو پەرى رووبار كۆچیان كردهبو دەقەرى عوسمانى و ھەولیر نىشتە جى بوون. یەكەم كەس لە كۆچ كردهوان شىخ مەحمەد كورى ھەیدەر پیرەدین بوو، پاش جیگیربوونی ھاوسەرگیری دەكات لەگەل كچىك لە خانەدانى كە بە مندالانى عبدالله كورى عومەر ناسراون، پاشان نەوہ كانیان پلە و پایەى بەرزى ئاینى وەر دەگرن لە مەلایەتى، وەك : ھەیدەر كورى مەحمەد، ئەحمەدى كورى ھەیدەر، ئىبراھیم فەسىح ھەیدەر، ھەیدەرى دووم كورى ئەحمەد، .... ھتد. تا دەگاتە ئىبراھیم ھەیدەرى. بە پىی ووتەى مام مەجید، خىلى خەلیفە ئاغای مىسرى كاكەیین لە شارى ئىسماعیلییە نىشتە جىن پىیان دەلّین داوودى، لە كاتى خۆیدا (۳۵۰) كەسیان لە سىدارە دراون لەو كاتى رووداوەكان كە بە سەر كاكەییەكاندا ھاتوو.

ھەندى رووداو

(۱) لە سەردەمى عوسمانییەكان، جەندرمە یەكى توركى عوسمانى پلەى ئەفسەر بوو، وىستوویتی بە زۆردارى ھاوسەرگیری لەگەل باوہ مەلەك بكات لە كەركوك، بە ھۆى ئەو زۆردارییەو ھەو مەلەك غەیب دەبیت، كە لە تەکیەى باوہ فتح اللە زەویيەكە شەق دەبات و باوہ مەلەك دەچیتە ناوییەو و غەیب دەبیت، ئىستاش ئاساوارى ماوہ لە گەرەكى موسەللا یە لە كەركوك. باوہ فتح اللە نەوہى نابیت، پيش كۆچكردنى بە چل رۆژ، تەکیەكە دەداتە دەست مام رەزا نەجار باوہ گەورەى مام مەجید بۆ خزمەتکردنى، تەکیەكى تریش لەوئى ھە یە ھى مام نەزەرە، ئەوئى تر ھى مام عەرەب مام رەزا.

(۲) لە رووداویكە، باوہ ھەیدەر (ھىستەر= قاتر) یكى فروشتوو بە توركەكان لە سەردەمى عوسمانیەكان، ئەو ھىستەر رۆژیکیان دەگەریتەو ھەو بۆ مالى خواوہنەكەى بە بارەكە یەو، بارەكەى

فصل نامە فرھنگى،
ھنرى، ادبى و اجتماعى
سرزمین پهلویان

پاره‌یه‌کی زۆر بووه له موچه‌ی سوپای تورک له گه‌ل دوو سه‌ندوق فیشه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی، سه‌ید وه‌له‌د ئه‌فه‌ندی کوری سه‌یدمه‌مه‌د قایه‌چی شاییره‌هیمی، باره‌که‌ی له‌ بوه‌ حه‌یده‌ر وه‌رگرتوو، پێی وتوو ئه‌گه‌ر باره‌که‌م نه‌ده‌یه‌ ئه‌وا خه‌به‌ری تورکه‌کان ده‌ده‌م، ناچار بووه‌ باره‌که‌ی داوه‌تی. (٣) مه‌لا محه‌مه‌د ناویک، له‌ چیا‌ی حه‌مرین، پیازیکی و هیلکه‌یه‌کی ناوه‌ته‌ چال و پرایگه‌یان دووه‌ که‌ چیا‌ی حه‌مرین سنوری کوردستانه‌، پاشان خه‌لکی ئاگادارکردوو ته‌وه‌ بو‌ کۆچ کردن بو‌ شوینی ئارام، چونکه‌ هیرش ده‌کریته‌ ناوچه‌که‌یان و ئه‌نفال ده‌کرین.

حرکت ٤-٥

فصل‌نامه‌ی فرهنگ،
هنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویان

١٦١

٤) خیلے خلیفہ ناغای میسری کاکهین، له شاری ئیسماعیلییه نیشته جین، پیمان دوتریت داوودی، له کاتی خوئی ٣٥٠ کهسیا له سیداره داوون له لایهن دهسه لاتدارانه وه.

٥) سهلاح دین ئه یوبی له سالی (٩٦٠ ک)، ئه نفالی کاکه ییه کانی کردوو به یارمه تی هه مه وه نده کان، له وه سه رده مه کاکه ییه کان ده بنه دوو به شه وه، به شیکیان چوونه ته خاکی ئیران له گه ل باوه ئه سکه ندهر، به شه که ی تریان له گه ل باوه شاسوار بو شاری کفری هاتوون، که خو یان به بابان ناساندوو، ئینجا کاکه ییه کان له خورماتو و ده وروبه ری له دیهاته کان نیشته جی بوونه (به یانلو، ته په لو، قه لغانی، باداوا، هه سار، قه ره حه سن، که وه له، ته رجیل، له یلان، هه فته غار، شو روا) هه ندیکیشیان له شاری که رکوک نیشته جیوون.

٦) مه رقه دی باوه حه سن و باوه عزه دین له دیی باداوا یه، زیاره ت ده کریت له لایهن خه لکی دیهاتی ده وروبه ر.

کورتیه بابه ت:

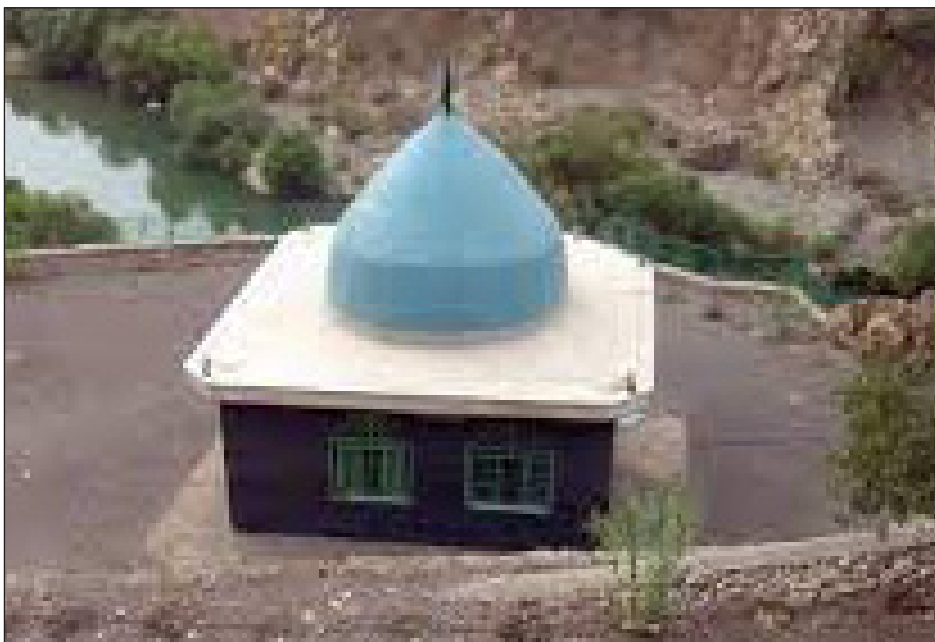
(بابا = باوه = پیر) ووشه ی په سه نی کوردیه، نازنازوی پیوانی ئایینی پایه به رزو به ریز و پیرن، له سه ره تای سه ره له دانی بزوتنه وه ی ئایینی یارسان نه وه به کارهاتوو، که ئه وان ی رینمایکه رو سه ره رشتی که رو پیری یارسان بوونه، هه ندی ووشه ی عه ره بی وه ک (سه ید و شیخ) هاتوو ته ئیو یارسانه وه له جی (باوه = بابا = پیر) به کار ده هیتریت، پیده چیت له ئه نجامی گیروگرفت و گوشاری نه یارانی ده وروبه ری یارسانیه وه بووه، که به کار هاتوو زیاتر بو خو پاریزی له باره خو نه ویستراوانه، جا هه ندی گیرانه وه و بوچوون هه یه گوایه (باوه = بابا) په یان پاش سه ید دیت واته په لی دووه من یان به جیگری (سه یدو شیخ) داده نرین، ئه مه دووره له راستیه وه، چونکه (سه ید و شیخ) له بنچینه دا خو یان باوه یان بابا بوونه و هاشایان لیکردوو.

یارسان هه ر له سه ره تاوه به چه ند قو ناغیکدا تپه ر بووه، له هه ر قو ناغیک یه کیک له پایه به رزه کانی ئایینی سه ره رشتی و رینمای یارسانیان کردوو و په ره و تاویان به ئایینه داوه، هه رچه ند توشی گیروگرفتی زور بوونه له قو ناغه جیاوازه کاند، تاراده ی کومه لکوژی وکاولکاری و تالانکردنی و داگیرکردنی ناوچه کانیان، ئاساواره به جیماوه کانیانی یارسانیان له و ناوچانه ی به جیان هیشته وه به ناچاری، ده سلمینن که ئه و ناوچانه مو لک و جی نشینی یارسان بوونه، له ئه نجامی ئه و رووداوانه ش گروپه گه لیک له یارسانی ده ستیان هه لگرتوو.

زاتی بابا حه یده ر (١٠٩٨ ک)، یه کیک بووه له پیرو رینمایکه ر و سه ره رشتتیکه ری یارسان له و قو ناغه دا که توانویه تی یارسان کو بکاته وه و کاروباریان ریک بخت پاش په رش و بلاوه بوونیان به هو ی گوشاری نه یارانه وه، به لام له و سنوو ره نه وه ستاوه، به دریزی میژوو یارسانیان له ناوچه ی جینشینیان توشه جو ره ها گرفت بوونه، که ئه ساوار و مه زاره پیروژه کانی باوه کان له پانتایی کوردستان شاهیدحالی ئه و روودا و گرفتانه که له لایهن نه یارانه وه به سه ریاندا

فصلنامه فرهنگی،
هنری، ادبی و اجتماعی
سرزمین پهلویمان

هاتووہ.

ئیستاش بنہ مالہی حەیدەرییە کان لە پانتایی کوردستان و ئێران بونیان هەییە لە ناوچە جیاوازه کاندا نیشته جین خاوەن و جاغ و تەکییەن رینمایی و سەرپەرشتی موریدانیان دوکون و گرفته کانیان چارەسەر دەکەن، سەرەرای ئەوہی غەیریە یارسانیش سەردانیان دەکات.

دەرئەنجام

(بابا = باوہ) واتە پیری یارسان، (سەید و شیخ) دوو وووشەیی عەرەبی بە کارهاتووہ لە جیی باوہ یان بابا لە لایەن هەندئێ گروپی یایینی یارسان هەر هەمان مانای پیرو باوہ یان بابا دەدات کە بۆ خۆ پاریزی بە کاریان هیناوە.

سەرچاوەکان

- ۱- بورهان الحق، نور عەلی ئیلاهی، بەزمانی فارسی، سالی ۳۴۲ فارسی، چاپی بەهمەن ئێران.
- ۲- میژووی بنەمالەیی هەقیقەت، د.مەحمەد عەلی سولتانی، چ ۱، سالی ۲۰۱۱ ز، و. عدنان بەرزنجی، چ. ئاراس هەولێر.
- ۳- کۆچی یاری، هەردەوێل کاکەیی، (چاپی ناوخی کاکەیی)، سالی لە چاپدانی نەنوسراوہ.
- ۴- الکاکائیه، د.نوری یاسین هەرزانی، چ ۱، سالی ۲۰۰۷ ز، چاپخانە ئاراس، هەولێر.
- ۵- سەرئەنجام بابا حەیدەر - کلام گۆلچینی. سیروان فرەیدون کاکەیی، (چاپخانە ناوخی کاکەیی).

- ۶- سه‌رئه‌نجام، ته‌یب تاهری چ ۱ ده‌زگای موکریان سالی ۲۰۱۰ز.
- ۷- کورد تورک عه‌ره‌ب سی، جی، ئەدموندز.ت. جه‌رجیس عبد الله. سالی ۱۹۴۵ز.
- ۸- البیزیدیه، سدیق‌الدملوجی. چاپخانه‌ی الاتحاد سالی ۱۹۴۹ز موسل.
- ۹- الکاکیه فی‌التاریخ المحامی عباس‌العزاوی. چاپخانه‌ی به‌غداد سالی ۱۹۴۵ز.
- ۱۰- بیروق سه‌فی‌الدین ئەرده‌بیلی، وه‌رگی‌رانی ئەرش ئەمه‌دی. چ ۱ سالی ۲۰۱۱ز چاپخانه‌ی ئاراس هه‌ولێر.
- ۱۱- فه‌رمانی فه‌رمایشه‌کات مریم سولتانی. چ ۱ سالی ۲۰۱۱ز چاپخانه‌ی ئاراس هه‌ولێر.
- ۱۲- الشبک احمد حامد السراف. چ ۱ سالی ۱۹۵۴ز چاپخانه‌ی المعارف به‌غداد.
- ۱۳- ا.م.د. ج ۲، ج ۱۰. (دائره‌المعارف الاسلامیه).
- ۱۴- ده‌روازه‌یه‌ک بو‌ راستی سامی رفعت بخشی. (چاپخانه‌ی ناوخوا‌ی کاکه‌یی).
- ۱۵- بقایا الفرق الباتییه، عبد‌المنعم الخلامی. سالی ۱۹۵۰ز موسل.
- ۱۶- زات بابا حه‌یدهر بناسه، سامی رفعت به‌خشی. ۲۰۱۵ز. (چاپی ناوخوا‌ی کاکه‌یی)
- ۱۷- تاریخ و فه‌لسه‌فه‌ی سه‌رئه‌نجام، ته‌یب تاهری ۲۰۰۹ز. ده‌زگای موکریان هه‌ولێر.
- ۱۸- کاکه‌یی مه‌حه‌د ئەمین هه‌ورامی ۱۹۸۴ز چاپخانه‌ی الحوادس. به‌غداد سالی ۱۹۸۴ز.
- ۱۹- بزوتنه‌وه‌و سه‌ره‌ه‌ل‌دانی عه‌له‌ویه‌کانی زاگرو‌س ب ۱ چ ۱ سالی ۲۰۰۱ز. چ. ئاراس هه‌ولێر.
- ۲۰- رحله ئین بتوته چ ۱ سالی ۱۹۴۵ز میسر.
- ۲۱- میژوو‌ی بنه‌ماله‌ی هه‌قیقه‌ت، د.مه‌حه‌مه‌د عه‌لی سولتانی سالی ۲۰۱۱ز. چ. ئاراس هه‌ولێر.
- ۲۲- سفید کلام ده‌رویش نه‌زهر، ئاماده‌کردنی حسین یوسف مه‌حه‌مه‌د عه‌لی نه‌زهر (چاپی ناوخوا‌).
- ۲۳- نیگه‌ی گوزرا به‌ تاریخ و فه‌لسه‌فه‌ی ئەه‌لی هه‌ق (یارسان) گو‌لمراد مورادی سالی ۱۹۹۹ز چ ۱ سوید. چاپ و نه‌شر کتاب فروشی اران.
- ۲۴- گیرانه‌وه‌ی زاره‌کی مام مه‌جید مام ئەمین نه‌جار.
- ۲۵- گه‌وه‌ری ژماره‌یه‌ک له (تیکست و ده‌سنووسه‌کان)، ئەیوب کویخا رۆسته‌م، چ ۱، سالی ۲۰۱۹ز. چ. ته‌ژنه، سلیمانی.
- ۲۶- تاریخ العنف الدموی فی‌العراق، باقر یاسین، ۱۹۹۹م. بیروت، لبنان.
- ۲۷- الشرفنامه، شرفخان البدلیسی، ت، مه‌حه‌مه‌د جه‌میل رۆژبه‌یانی، ۱۹۵۳م.
- ۲۸- یارسان، ئەیوب رۆسته‌م، چ ۲. ۲۰۰۶ز، چ. ئۆفیس قانع، سلیمانی.
- ۲۹- گولستان بابا حه‌یدهر، سیوان فره‌یدون مه‌حه‌مه‌د، ۲۰۱۴ز، خانه‌قین.
- ۳۰- مه‌قال، د.مه‌ه‌دی کاکه‌یی، ت. عادل کاکه‌یی، فه‌یس به‌ک.